

SSAD

Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi

ISSN 2587-2621

Volume 6 Issue 1, March 2022

sisaddergi@gmail.com

Makale Türü/Article Type: Araştırma/Research

Makale Gönderim Tarihi/Received Date: 29.01.2022

Makale Kabul Tarihi/Accepted Date: 16.02.2022

DOI: 10.30692/sisad.1064799

AVRUPA YEŞİL MUTABAKATI: YEŞİL TEORİ PERSPEKTİFİNDEN BİR ANALİZ

The European Green Deal: An Analysis From Perspective of Green Theory

Cemal KAKIŐIM

Dr. Öğr. Gör.

Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi

ORCID ID: 0000-0002-3865-8305

cemal.kakisim@erdogan.edu.tr

Atıf/Citation: Cemal Kakıőım, (2022), "Avrupa Yeşil Mutabakatı: Yeşil Teori Perspektifinden Bir Analiz", *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.6, S.1 Mart 2022, s.1-16.

Öz: Küresel ısınma ve iklim değişikliği, kuraklığa, kasırgalara, su baskınlarına, buzulların erimesine, deniz seviyelerinin yükselmesine ve tarımsal kirlenme gibi çevre sorunlarına neden olmaktadır. Gezeğenimizin geleceğini tehdit eden bu çevre sorunlarının sadece bir kıtayla veya ülke grubuyla sınırlı kalmaması, diğer bir deyiőle iklim krizinin ve çevre sorunlarının küreselleşmesi, iklim, çevre ve güvenlik kavramları arasındaki ilişkiyi somutlaőtırmıőtır. Çevre sorunları uluslararası ilişkilerin en önemli gündem maddelerinden biri haline gelmiştir. Bu kapsamda uluslararası ilişkiler teorileri arasında yer alan yeşil teori, sadece insan odaklı olmayan, çevre ve iklim değişikliği konularını da önceleyen bir yaklaőtım olarak geliőtmiőtir. Günümüzde Avrupa Birliği, geliştirdiği çevre, iklim ve enerji politikaları ile yeşil teorisinin temel özelliklerine uygun bir perspektif ortaya koymaktadır. Bu bağlamda Avrupa Komisyonu'nun tarafından sunulan Avrupa Yeşil Mutabakatı ve yeşil teori arasında yakın bir ilişki bulunmaktadır. Bu çalışmada Avrupa Yeşil Mutabakatı yeşil teori ekseninde analiz edilerek, akademik literatüre katkı sağlanması hedeflenmektedir. Çalışmada AB'nin siyasi, ekonomik ve ekolojik dönüőtümünde, yeşil teorisinin ne ölçüde etkili olduğu incelenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Uluslararası İlişkiler Teorileri, Yeşil Teori, Avrupa Yeşil Mutabakatı, Avrupa Birliği, Yeşil Partiler, Yeşil Siyaset.

Abstract: Global warming and climate change are causing droughts, hurricanes, floods, melting glaciers, rising sea levels, and environmental problems such as agricultural pollution. The fact that these environmental problems that threaten the future of our planet are not limited to one continent or group of countries, in other words, the globalization of the climate crisis and environmental problems has revealed the relationship between the concepts of climate, environment and security. Environmental problems have become one of the most important items on the agenda of international relations. In this context, green theory, which is one of the theories of international relations, has emerged as an approach that emphasizes not only people-oriented issues but also environmental and climate issues. With the environmental, climate and energy policies it has developed, the European Union offers a perspective that corresponds to the main features of green theory. In this context, there is a close relationship between green theory and the European Green Deal offered by the European Commission. The aim of this study is to contribute to the academic literature by analyzing the European Green Deal from the perspective of green theory. This study

examines the extent to which green theory is effective in the political, economic, and environmental transformation of the European Union.

Keywords: Theories of International Relations, Green Theory, European Green Deal, European Union, Green Parties, Green Politics.

GİRİŞ

20. yüzyılda yaşanan iki dünya savaşı ve bu felaketler sonrası Batılı ülkelerin hızlı bir endüstrileşme sürecine girmesi, 1950'lerden itibaren dünya nüfusunun hızla artması ve kişi başına düşen enerji tüketiminin tırmanmasıyla birlikte, dünya önce savaşlar daha sonra küresel ekonomideki büyüme nedeniyle çevresel bir kirliliğe sürüklenmiştir. Çevre kirliliğinin ve küresel ısınmanın zararlı etkilerinin her geçen gün daha hissedilebilir olması, çevrenin korunması ve doğal düzenin bozulmamasına yönelik uluslararası çabaların artmasını ve toplumsal bilincin gelişmesini sağlamıştır. Zira çevre kirliliği öyle boyutlara ulaşmıştır ki, aşırı kömür tüketimi nedeniyle Aralık 1952'de 5 gün boyunca Londra şehrinin duman tabakasıyla kaplanması (Londra Öldüren Sis'i olarak bilinen olay) gibi geçmişin tekil örnekleri, günümüzde dünya ekonomisinin başkentlerini de tehdit etmektedir. Çin'in başkenti Pekin'de aşırı kömür tüketiminden kaynaklı sera gazı salınımı nedeniyle toplumsal hayatı kilitleyecek ölçüde, göz gözü görmeyecek boyutlarda sis bulutları oluşmaktadır. İnsanların maske takmasını zorunlu kılan ve sokağa çıkmasına engel olan bu kirliliği engellemek için fosil yakıt kullanan binlerce fabrikanın geçici olarak kapatılması zorunlu hale gelmektedir. Global ölçekte küresel ısınmanın iklim değişikliğini hızlandırması ise Grönland ve Antarktika'daki buzulların eriyerek deniz seviyesini arttırmasından, ABD'de şehirleri vuran kasırgalara, Angola'daki kuraklığa, su kaynaklarındaki azalmaya ve dünyanın çeşitli bölgelerinde yaşanan su taşkınlarına kadar bir dizi yıkıcı etki üretmektedir. Bu niteliği itibarıyla çevre sorunları, sınır tanımayan, savaşlara göre etkisi toplumsal ve ekonomik açıdan daha yıkıcı, komplike bir güvenlik riski yaratmaktadır.

İklim krizi veya çevre krizi olarak tanımlanan bu dışsalların gezegenimizin geleceğini tehdit etmesi, bu meselenin sadece bir kıta veya ülke grubu ile sınırlı olmaması, yani iklim ve çevre sorunlarının bir anlamda küreselleşmesi, iklim, çevre ve güvenlik kavramları arasındaki ilişkinin önce hissedilebilir boyutlara ulaşmasını daha sonra kavramsallaşmasını sağlamıştır. Temelde küresel ısınmaya ve iklim değişikliğine bağlı olarak yaşanan çevre sorunları, giderek uluslararası ilişkilerin gündem maddelerinden biri haline gelmiş ve Birleşmiş Milletler (BM) gibi uluslararası örgütlerin ve uluslararası (supranasyonel) bir yapı olan Avrupa Birliği'nin (AB) ortak ve kapsayıcı bir çözüm geliştirmeye çalıştığı bir uluslararası güvenlik meselesine dönüşmüştür. Aslında bu yaklaşımın temelleri, uluslararası ilişkiler teorisyenlerinin insani güvenlik odaklı yaklaşımlar geliştirdiği 1980'lere kadar uzanmaktadır. Teorisyenler, güvenliği yeniden tanımlamaya çalışmışlar ve çevre ile ilgili konuları da güvenliğin alanına dâhil etmişlerdir (Engin, 2016, s. 258). Ancak uluslararası ilişkileri tanımlayan eleştirel teorilerin arasında sınıflandırılan yeşil teori, çevre ile ilgili güvenliğin de ötesinde bir yaklaşım ile ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda toplumsal, ekonomik ve siyasi gelişimin ve çağdaşlaşmanın neden olduğu çevresel bozulmaya karşı bir tepki olarak ortaya çıkan yeşil teori, çevre sorunlarına yönelik durum tespitinden öteye geçerek bölgeler ve ülkeler bazında geliştirilen mücadele yöntemlerini ulusaşırı bir boyuta taşımayı ve küresel bir çözüm üretmeyi hedeflemektedir (Ünal, 2014, s. 230).

Uluslararası ilişkilerde yeşil teori eksenindeki en somut adımlar, çevre kirliliğinin ve iklim değişikliğinin etkilerini somut bir şekilde hisseden AB'nin öncülüğünde atılmıştır. 21. yüzyılda yeşil yeni düzen ve yeşil ekonomi politikaları ile öne çıkan AB, iklim değişikliği ile mücadelede sürdürülebilir ve kapsamlı bir büyümeye yönelik 2020 Stratejisi'ni ve 2030 İklim ve Enerji Çerçevesi'ni geliştirmiştir. Bu stratejiler ile çevrenin doğal dengesini korumak ve iklim değişikliğinin hızını azaltmak için geçmiş verilere kıyasla üye ülkelerin sera gazı salınımını

azaltacak, fosil yakıt kullanımını sınırlandıracak ve enerji verimliliğini artıracak hedefler belirlemiştir. AB, küresel ölçekte ise BM öncülüğünde Kyoto Protokolü ve Paris İklim Anlaşması gibi küresel ısınma ve iklim değişikliği ile topyekûn bir mücadeleyi esas alan girişimlerde de öncü bir rol üstlenmiştir. Ancak hem AB'nin Birlik ölçeğinde belirlediği stratejilerin hem de uluslararası girişimlerin küresel ısınma ve iklim değişikliği ile mücadelede yetersiz kalması, sera gazı salınımının ve küresel ısınmanın hala istenen seviyelere çekilememesi, AB'yi yeni bir strateji geliştirmeye zorlamıştır. AB, sosyal, ekonomik, kültürel, teknolojik ve dış politik boyutları olan, daha gelişmiş, modern, dönüştürücü, kapsayıcı ve bazı alanlarda üye ülkeler için yasal olarak bağlayıcı yeni bir strateji ortaya koymuştur. Avrupa Komisyonu'nun öncülüğünde temelde Avrupa'nın 2050'ye kadar karbon (sera gazı) salınımından arındırılmasını (karbon nötr bir iklim yaratılmasını) hedefleyen Avrupa Yeşil Mutabakatı'nı (European Green Deal) yayınlamıştır. AB, üye ülkelerin yanı sıra AB ile ticaret yapan üçüncü ülkelerin ekosistemini ve üretim altyapısını dönüştürecek, iklim ve çevre güvenliğini destekleyecek, bir anlamda Avrupa Yeşil Mutabakatı'nın (AYM) küresel bir etki oluşturmasını sağlayacak, bir yeşil dönüşüme hazırlanmaktadır.

Bu açıdan bir bütün olarak değerlendirildiğinde AYM ve yeşil teori arasında yakın bir ilişki bulunmaktadır. Bu genel çerçevede çalışmada AYM yeşil teori ekseninde analiz edilerek, akademik literatüre katkı sağlanması hedeflenmektedir. Çalışmada AB'nin siyasi, ekonomik ve ekolojik dönüşümünde, yeşil teorinin hangi boyutlarıyla, ne ölçüde etkili olduğu incelenmektedir. Bu kapsamda nitel araştırma yönteminin kullanıldığı çalışmada yapılan literatür taramasında ulusal ve uluslararası hakemli dergilerden, kitaplardan, AB'nin politika, strateji ve vizyon belgelerinden, çeşitli düşünce ve araştırma kuruluşlarının yayınlarından yararlanılmıştır. Yapılan incelemede hem uluslararası hem de yerli literatürde AYM'yi yeşil teori bağlamında ele alan bir araştırmaya rastlanmamıştır. Bu açıdan çalışmanın, bu alandaki boşluğu dolduracağı düşünülmektedir. Çalışmanın ilk bölümünde çevre ve iklim değişikliği sorunlarının uluslararası ilişkilerin konusu haline gelmesi ve bu ilişkiyi açıklayan yeşil teorinin genel özellikleri incelenmiştir. İkinci bölümde Avrupa'da yeşil siyasetin, son yıllardaki yükselişi ele alınarak Avrupa'daki yeşil dönüşüme olan etkisine değinilmiştir. Son bölümde ise genel hatlarıyla incelenen AYM yeşil teori perspektifiyle değerlendirilmiştir.

Uluslararası İlişkilerde Çevre ve İklim Sorunları ve Yeşil Teori

Yeşil siyasi düşünce, genelde 20. yüzyılın sonunda ortaya çıkan bir ideolojik yaklaşım olarak değerlendirilse de, aslında bu akımı destekleyecek ekolojik hareketlerin ilk izleri, 19. yüzyıl sanayileşme karşıtı isyanlara kadar uzanmaktadır (Ari ve Gökpinar, 2019, s. 164). Ancak modern uluslararası örgütlerin ortaya çıkması ve sivil toplumun kurumsallaşması ile birlikte yeşil siyaset 20. yüzyılda daha belirgin hale gelmiştir. Gelişmiş Batılı ülkelerin endüstri şehirlerinde, üretime bağlı olarak meydana gelen su ve hava kirliliği, ulaşım ve ısınma amaçlı fosil yakıt kullanımının neden olduğu çevre kirliliği, Batılı halklarda yeşil bir tepkinin ortaya çıkmasına neden olmuş ve bu tepkinin sivil toplum örgütleri üzerinden siyasete sirayet etmesiyle yeşil örgütlenme ve yeşil tepki, demokratikleşmenin önemli bir koşulu haline gelmiştir (Ünal, 2014, s. 231). Batılı halklarda oluşan çevre kirliliğine yönelik bu hassasiyet, uluslararası toplumun, uluslararası örgütlerin, politikacıların, akademisyenlerin dikkatini çekmiş ve dünyada ulusaşırı bir mücadele arayışı oluşmaya başlamıştır.

1972'den itibaren çevre kirliliğine ve doğanın dengesinin korunmasına yönelik uluslararası mücadeleyi destekleyecek ve küresel bilinci artıracak, BM öncülüğünde komisyonlar kurulmuş, raporlar düzenlenmiş, konferanslar yapılmış ve çok sayıda sözleşmeye imza atılmıştır (Özmehmet, 2008, s.5):

- 1972 Stockholm Birleşmiş Milletler İnsan Çevresi Konferansı

- Nesli Tükenmekte Olan Yabani Bitki ve Hayvan Türlerinin Uluslararası Ticaretine İlişkin Sözleşme,
- Ramsar Sulak Alanlar Sözleşmesi,
- Dünya Kültür Mirası Sözleşmesi,
- Göçmen kuşlara ilişkin Bonn Sözleşmesi,
- 1983 Birleşmiş Milletler Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu,
- 1984 Birleşmiş Milletler Brundlant Komisyonu,
- 1987 Birleşmiş Milletler Brundtland (Ortak Geleceğimiz-Sürdürülebilir Kalkınma) Raporu,
- 1992 Birleşmiş Milletler Rio de Janeiro Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Zirvesi,
 - Ormanlık Prensipleri,
 - Çölleşme ve Mücadele Sözleşmesi,
 - Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi
 - İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi
- 1997 Rio+5 Zirvesi,
- 2002 Johannesburg Zirvesi (Rio +10)

BM'nin bu girişimleriyle, dünyada çevrenin ve doğanın dengesini bozmayacak bir şekilde kalkınmanın, ekonomik büyümenin, toplumsal gelişimin sağlanabilmesi için sürdürülebilir kalkınma gibi yeni kavramlar üretilmiş, üye ülkeler için kirlilikle mücadeleyi temel alan çevre politikaları belirlenmiş, yeni üretim ve kalkınma modelleri sunulmuş, alternatif enerji kaynaklarının kullanımının özendirilmesi ve iklim değişikliği ile mücadele gibi çözüm önerileri geliştirilmiştir. Çevre sorunlarının ve iklim değişikliği ile mücadelenin uluslararası ilişkilerin gündem maddelerinden birine dönüşmesinde ve uluslararası ilişkiler teorilerinin çevre ve insan odaklı bir boyut kazanmasında BM'nin bu çabaları etkili olmuştur.

Çevre sorunlarına yönelik bir kamuoyunun oluşması, hem ülkelerin siyasi atmosferini zenginleştirecek yeni siyasi oluşumların hem de uluslararası ilişkilerde hükümetlerden bağımsız ve otonom olarak çevreci politikalar geliştiren hükümetlerdışı uluslararası örgütlerin ortaya çıkmasını sağlamıştır. 1961 Doğal Hayatı Koruma Vakfı, 1969 Yeryüzü Dostları (Friends of the Earth International), 1971 Yeşil Barış Örgütü (Greenpeace), 1990 Avrupa Çevre Ajansı, 1993 Avrupa Doğa Koruma Merkezi (European Centre for Nature Conservation), politikaları ve eylemleri dünya kamuoyunda etki uyandıran önemli hükümetlerdışı uluslararası örgütlerdir (Sönmezoglu ve Bayır, 2012, s. 260, 263). Ülkelerin iç siyasetinde yeşil bir bakış açısı yaratan yeşil siyasetin ve yeşil partilerin temelleri ise 1960'larda sanayi toplumlarını sarsan toplumsal hareketlerin ortaya çıkması, 1968'de dünya çapındaki öğrenci protestoları, 1970'lerde yeşil sorunun kökenlerini oluşturan nükleer enerji ve nükleer silah karşıtı protestolar ile atılmış ve ilk yeşil partiler 1972'de İngiltere, Avustralya ve Yeni Zelanda'da kurulmuştur (McBride, 2021). Avrupa'da yeşil partiler 1980'lere kadar etkili bir siyaset üretemese de özellikle Alman Yeşilleri'nin etkisiyle 1990'larda ulusal parlamentolarda daha çok sandalyeye ve söz hakkına sahip olmaya başlamışlar ve daha etkili bir eleştirel siyaset üretmişlerdir (McBride, 2021).

Yeşil tepkinin gelişmesi ve çevreci bir hareket haline dönüşmesiyle birlikte artan sanayileşmenin ve nüfus artışına bağlı aşırı tüketimin çevresel etkilerini yansıtan, çevreciler için güçlü bir kamuoyu meydana getiren, çevre ve güvenlik arasındaki ilişkinin gelişmesini sağlayan çok sayıda akademik çalışma ortaya çıkmıştır (Kaya, 2019, s. 42). 1962 Rachel Carson-Sessiz Bahar, 1968 Paul R. Ehrlich-Nüfus Bombası, 1972 Roma Kulübü-Büyümenin Sınırları Raporu isimli üç yayın, özetle mevcut ekonomik büyüme modelinin, tarımsal kirlenmenin, nüfus

artışının, doğal kaynak dengesizliğinin ve ekolojik kirliliğin neden olduğu çevresel değişimin dünyanın geleceği için yaşamsal bir tehdide neden olduğunu vurgulamıştır (Kaya, 2019, s. 42).

Çevre ve güvenlik arasındaki derinleşen ilişki, giderek uluslararası ilişkiler teorisyenlerinin de dikkatini çekmiş ve çevre odaklı yeni teorik yaklaşımlar gelişmeye başlamıştır. Bu teorisyenler arasında yer alan ve güvenliği yeniden tanımlamaya çalışan Richard Ullman, güvenlik tehditlerinin arasına sel, deprem gibi doğal afetleri, kaynak savaşlarını ve göç hareketliliğini dâhil ederken, Barry Buzan güvenliğin sosyal, siyasi, ekonomik, askeri ve çevresel konulardan oluşan beş boyutunun bulunduğunu belirtmiştir (Engin, 2016, s. 258). Siyaset bilimci Robert D. Kaplan ise 1994’de Yaklaşan Anarşi (The Coming Anarchy) adlı eserinde çevresel bozulmayı ve kaynakların giderek azalmasını küresel politikayı biçimlendirecek stratejik bir tehdit olarak değerlendirmiş ve çevreyi, 21. yüzyılın ulusal güvenlik sorunu olarak tanımlamıştır. Bu bağlamda dış politikanın temel sorunlarından birinin, su kıtlığı, hava kirliliği, ormansızlaşma, deniz seviyesindeki yükselme, nüfus artışı, toprak erozyonu ve salgın hastalıklar gibi kitlesel göçü ve çatışmaları meydana getirecek çevresel etkiler olduğunu belirtmiştir (Kaya, 2019, s. 47).

Çevre sorunlarının uluslararası ilişkilere konu olması güvenlik odaklı olarak gelişse de çevre, zamanla eleştirel teorilerin katkısıyla güvenlik odaklı olmanın ötesine geçmiş ve bu eksenle yeşil teori gelişmeye başlayarak 1990’lardan itibaren uluslararası ilişkiler disiplinde kendine yer edinmeye başlamıştır (Tarhan, 2018, s. 164). 1992 Robert E. Goodin’in Yeşil Politika Teorisi (Green Political Theory), 1992 Peter Dickens’in Yeşil Bir Sosyal Teoriye Doğru Toplum ve Doğa (Society and Nature Towards A Green Social Theory), 1992 Alan Carter’in Radikal Bir Yeşil Siyaset Teorisi (A Radical Green Political Theory) ve 1993 Ted Benton’un Doğal İlişkiler (Natural Relations), 1995 Andrew Dobson’un Yeşil Politika Düşüncesi (Green Political Thought) adlı eserleri, yeşil teorinin uluslararası ilişkiler disiplini içerisinde teorik bir yaklaşım olarak gelişmesini sağlamıştır (Tarhan, 2018, s. 164). Yeşil teori, hükümetlerarası ve hükümetlerdışı uluslararası ekonomik ve sosyal örgütlerinin etkisinin arttığı, AB’nin ekonomik entegrasyonunun derinleşerek siyasi entegrasyona doğru evrildiği, insan hakları, hukukun üstünlüğü gibi demokratik değerlerin benimsendiği bir dönemde, çevre sorunlarını uluslararası ilişkilerin gündemine taşımak için uygun bir atmosfer yakalamıştır.

Yeşil teoriyi ana akım uluslararası ilişkiler teorilerinden (realizm ve liberalizm) ayıran ve yeşil teorinin temellerini oluşturan yaklaşımlardan biri, sorun çözücü teorilerin önemli ve öncelikli siyasi meseleler arasında görmediği (low politics) çevreyi ve çevre sorunlarını, merkeze alarak toptan bir sistem eleştirisinde bulunmasıdır (Çelik ve Çoker, 2021, s. 382). Bu noktada çevre odaklı (ekosentrik) bir bakış açısına sahip olması, yeşil teorinin temel çıkış noktalarından birini teşkil etmektedir. Realizm ve liberalizm gibi insan odaklı (antroposentrik) bir bakış açısı yerine, çevreyi merkeze almakta ve bunu yaparken insanı çevrenin üzerinde görmediği gibi mevcut ekonomik, toplumsal ve siyasi hiyerarşiyi de sorgulamaktadır (Çelik ve Çoker, 2021, s. 383). İnsan hayatının dışında yaşamın sürekliliğini sağlayan biyoçeşitliliğin dengesini kuran tüm varlıklara (popülasyon, türler, gen havuzları ve ekosistemler vb.) saygı göstermekte ve bunu ahlaki bir görev olarak tanımlamaktadır (Emin, 2018, s. 202). Bu bakımda yeşil teori, sadece insan ırkının devamlılığını esas alan sürdürülebilir kalkınma yaklaşımını¹, doğadaki farklı türler arasındaki dengeyi ve farkı türlerin devamlılığını göz ardı ettiği için yeterli bulmamakta ve bu yaklaşımın çevre merkezli olmadığını vurgulamaktadır (Ünal, 2019, s. 239). Yeşil teorinin bu ahlaki ve ilkesel duruşu, 1987 BM Brundtland Raporu ile gündeme gelen sürdürülebilir kalkınma prensibinin ve bu kapsamda uluslararası örgütlerin çevre sorunlarına yönelik çözüm arayışlarının, doğadaki diğer canlıları da gözeterek şekilde geliştirilmesi gerektiğini gündeme getirmektedir. Diğer bir ifadeyle kalkınmanın ekolojik sürdürülebilirliğine dikkat çekmektedir.

¹ Bugünün gereksinimlerini, gelecek kuşakların da kendi gereksinimlerini karşılayabilme olanağından ödün vermeksizin karşılamak, (Birleşmiş Milletler Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu, 1991).

Yeşil teori çevreciliğin ötesinde ekolojizm ideolojisini esas almaktadır. Bu bağlamda her iki kavramı tanımlamak, teorinin temel niteliğini anlamamıza yardımcı olacaktır. Andres Dobson'a göre

“Çevrecilik, çevre sorunlarına yönetsel yaklaşımlarda, mevcut değerler, üretim ve tüketim modellerinde köklü değişiklikler yapılmadan sorunların çözülebileceğini iddia eder. Ekolojizm, sürdürülebilir ve tatmin edici varoluşun insanın insan olmayan doğal dünya ile ilişkileri ve insanın sosyal ve siyasal hayat tarzı gibi radikal değişiklikler öngörür” (Dobson'dan aktaran Emin, 2018, s. 198).

Küresel ısınma ile mücadele, sera gazı salınımının azaltılması gibi mücadele yöntemleri tek başına çevre sorunlarının çözümüne yönelik kalıcı ve sürdürülebilir bir çözüm üretmediği için çevresel sorunlarının siyaseten kökenine inebilen, yeşil teori kapsamında ele alınabilecek iki farklı yaklaşım öne çıkmaktadır: Neoliberal kurumsalcılık ve sosyal çevreciler ile biyoçevreciler. Yeşil teoriye yakın bir çizgi izleyen yaklaşımlardan kurumsalcılık, çevresel sorunlar ile mücadelede uluslararası kurumların etkinliğinin öne çıkarırken, sosyal çevrecilik siyasi bir dönüşümün gerekliliğini savunmaktadır (Mutlu ve Zenginoğlu, 2019, s. 463).

Yeşil teorinin öne çıkardığı kavramlardan biri, çevresel adalet (environmental justice) kavramıdır ve yeşil teoriye göre çevresel adaletin beş boyutu bulunmaktadır:

“İlk olarak, ekolojik risk ve felaketlerden etkilenen tüm grupların doğru ve tarafsız bir şekilde tanımlanması gerekmektedir. Tüm gruplardan kastedilen, yalnızca bir ülke dâhilindeki vatandaşlar değil, dünya üzerinde yaşayan ve bir şekilde etkilenme ihtimali olan insan ve insan dışı bütün canlıların şimdi ve gelecekteki kuşaklarıdır. İkinci olarak, çevresel kararlardan etkilenen her kesimin, karar mekanizmalarında olabildiğince eleştiren bir şekilde yer almasının sağlanmasıdır. Üçüncü olarak, geleceğe dair öngörülemeyen risklerin asgariye çekilmesi için mütebbir bir yaklaşımla hareket edilmesidir. Dördüncü olarak, bütün tarafların katılımıyla ve geniş tabanlı demokratik bir katılım mekanizmasıyla risk ve maliyetlerin adaletle dağıtılmasıdır. Son olarak, ekolojik sorunlarda zarar gören tarafların yeteri ölçüde tazminidir. Bu açıdan kirleten öder ilkesi (polluter pays principle) önemli yer tutan bir ilkedir” (Ünal, 2014, s. 238, 239).

Çevresel adalet prensibinden hareketle yeşil teori, az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelere nazaran, doğanın kaynaklarından daha fazla yararlanan ve üretim yoğunlukları nedeniyle daha fazla sera gazı salınımına neden olan, dolayısıyla çevreyi daha fazla kirleten sanayileşmiş ülkelerin daha fazla sorumluluk almaları ve çevre sorunlarıyla mücadeleye daha çok ekonomik kaynak ayırmaları gerektiğini vurgulamaktadır. Çevresel sorunlarla mücadelede adil ve eşit bir mekanizmanın oluşturulması gerektiğini savunmaktadır.

Yeşil teori, çevre sorunlarına yönelik sadece devlet merkezli çözüm arayışlarının başarısız olacağını, bu nedenle ademi merkezîyetçilik (yerel yönetimler) ölçeğinde bir mücadelenin yürütülmesinin daha etkili sonuçlar üreteceğini savunmaktadır (Ari ve Gökpinar, 2019, s. 169). “Küresel düşün, yerel hareket et” sloganıyla dünya siyasetini dönüştürmeye çalışan yeşil teorisyenler, küresel ölçekte hissedilebilir etkilere neden olan çevre sorunları ile özgüvene sahip topluluklar aracılığıyla yerel ölçekte çalışarak ve küçük ekonomi politikaları oluşturarak baş edilebileceğini ön görmektedirler (Emin, 2018, s. 202). Bu kapsamda yeşil teori ademi merkezîyetçiliği ve uluslararası uyumlu olarak teorikleştirmiştir. Çevresel sorunların sadece bir ülke veya bu ülkenin yakın coğrafyasıyla sınırlı kalmayarak daha uzaktaki kıtaları da etkilemesi, küresel ısınma, çevre kirliliği ve deniz seviyelerindeki yükselme gibi sorunlar ile mücadelede sınırı aşan çözümler üretilmesini, sınırı aşan bağlantıların kurulmasını ve sınır aşan anlaşmaların yapılmasını zorunlu kılmaktadır (Ünal, 2014, s. 242).

Yeşil teorisyenlerden Eckersley, liberal demokratik sisteminin ekolojik demokrasiye dönüştürülebileceğini ve bir anlamda devletin “yeşillendirilebileceğini” iddia etmektedir ve bir devletin ekolojik demokrasiye erişebilmesi (yeşillendirilebilmesi) için anayasa ve yasaların yeşillendirilmesi gerektiğini, insanların yanı sıra biyoçeşitliliğin korunmasına ihtiyaç olduğunu, ekosistemin tamamını içerecek şekilde vatandaşların çevresel hakları ve sorumlulukları gibi daha kapsamlı haklar düzeninin oluşturulması gerektiğini savunmaktadır (Eckersley’den aktaran Söker ve Özlük, 2018, s. 251, 252). Bu anlamda yeşil teorinin dayandığı temel kavramlardan bir diğeri de ekolojik modernleşmedir. Ekolojik modernleşme, ekonomik faaliyetlerin daha kapsamlı çevresel düzenlemeler ile daha sağlıklı bir yapıda sürdürüldüğü bir kazan-kazan stratejisidir ve çağdaş toplumun oluşmasına hizmet edecek bir yaklaşımdır (Söker ve Özlük, 2018, s. 245). Bu bağlamda yeşil teori, küresel ölçekte siyasi dönüşüm ihtiyacının olduğunu belirtirken çevre sorunlarının, ortak çözüm üreten mekanizmaların ve politikaların oluşturulmasıyla ve ekolojik modernizasyonun sağlanmasıyla çözülebileceğine vurgu yapmaktadır (Emin, 2018, s. 200). Ekonomik gelişimin, teknolojik gelişmelerin ve yeniliğin, daha az kaynak ve enerji tüketimiyle ve daha az atık üretimiyle sağlanması gerektiğine değinmektedir (Emin, 2018, s. 200). Bu noktadan hareketle enerji verimliliğini sağlayan etkin altyapı sistemlerinin oluşturulmasıyla, fosil yakıtlara göre daha temiz, çevre dostu, karbondioksit salınımına neden olmayan rüzgâr ve güneş gibi yenilenebilir kaynakların kullanımının yaygınlaştırılmasıyla yeni bir ekonomik büyüme ve teknolojik gelişim modeline ihtiyaç olduğu belirtilmektedir.

Avrupa’da Yeşil Siyasetin Yeşil Dönüşümdeki Etkisi

Çevre, iklim ve enerji ile ilgili konuların AB açısından önemli siyasi (high politics) meselelerden birine dönüşmesinde, Avrupa’da 2000’lerde etkisi daha çok hissedilmeye başlanan yeşil siyasetin yadsınamaz bir etkisi bulunmaktadır. Yeşil partilerin hem üye ülkelerin meclislerinde hem de Avrupa Parlamentosu’nda önemli bir sandalye sayısına ulaşması nedeniyle karar mekanizmalarında belirleyici hale gelmeleri, yeşil partilerin üye ülkelerde hükümet ortağı olmaları, Avrupa çapında daha güçlü iklim, çevre ve enerji politikalarının gelişmesini, yeşil politikaların ve yeşil ekonominin AB’nin en önemli gündem maddelerinden biri haline gelmesini sağlamıştır.

AB’nin yeşil bir gündeme odaklanmasında, Avrupa’daki gelişmelerin yanı sıra Atlantik’in diğer yakasındaki gelişmeler de etkili olmuştur. ABD’de 2008 küresel ekonomik krizle gündeme gelen yeni ekonomi modeli arayışları, Avrupa’daki yeşil partilerin iklim değişikliği ve çevre sorunlarıyla ilgili daha etkili politikalar geliştirmesine katkıda bulunmuştur. New York Times’ın yazarı Thomas Friedman, Başkan Franklin D. Roosevelt’in II. Dünya Savaşı öncesi ABD’yi canlandırmak için önerdiği “yeni anlaşmanın” bir benzeri olabilecek büyüklükte bir projeye ihtiyaç olduğunu belirterek, bu projenin çevre sorunlarına odaklanan yeni bir ekonomik modelden geçtiğini savunmuştur (Bloomfield ve Steward, 2020, s. 772). Yeşil model önerisi, başta İngiltere ve Almanya olmak üzere Avrupa’daki Yeşilleri de etkilenmiş ve yeni bir yeşil düzenin tesis edilmesi, 2008 krizinden çıkış için bir alternatif olarak değerlendirilmiştir. Ancak İngiltere’de koalisyon hükümetinin öncülüğünde uygulanmaya çalışılan ve Avrupa’daki ilklerden biri olan, yeşil düzene geçiş girişiminden istenenden sonuç elde edilememiştir (Bloomfield ve Steward, 2020, s. 772). İklim değişikliği ile mücadele arayışları uluslararası ölçekte gelişmeye devam etmiş ve 2015’de BM öncülüğünde Paris İklim Anlaşması imzalanmıştır. 195 ülkenin onayladığı ve küresel ısınmayı sanayi devrimi öncesine göre 2°C’nin altında tutmayı hedefleyen Paris İklim Anlaşması, iklim değişikliğine yönelik küresel ölçekte sürdürülen mücadelede bir mihenk taşı olmuştur. Ancak 2016’da ABD başkanlık seçimlerini kazanan Donald Trump’ın başkanlığı süresince küresel iklim değişikliğini inkâr eden politik bir tutum benimsemesi ve ABD’yi Paris İklim Anlaşması’ndan geri çekmesi, iklim değişikliği ve çevre sorunlarıyla mücadeledeki küresel işbirliği çabalarını baltalamıştır.

ABD yönetiminden gelen bu olumsuz sinyallere rağmen hem Avrupa'daki hem de ABD'deki yeşil dönüşüm arayışlarının önü kesilememiştir. 2019'da ABD Kongre Üyesi Alexandria Ocasio-Cortez ve Edward J. Markey öncülüğünde bir grup senatör, gelecek 10 yılda iklim değişikliği ile mücadelede ulusal seferberliği sağlayacak hedefleri ve projeleri içeren Yeşil Yeni Düzen'i (The Green New Deal Resolution) açıklamıştır (Ed Markey, 2019). Kongre üyelerinin bu girişim ile adeta dalga geçen iklim inkârcısı Donald Trump'ın 2019 Başkanlık seçimlerini kaybetmesi, ABD'de Yeni Yeşil Düzen için umutları arttırmıştır. Donald Trump'ın selefi Başkan Joe Biden'ın ilk icraatlarından biri ABD'yi Paris İklim Anlaşması'na geri döndürmek olmuştur. İklim değişikliğinin tehlikeli sonuçlarıyla her geçen gün daha fazla yüz yüze gelen Avrupalılar ise özellikle Batı Avrupa ülkelerindeki seçimlerinde yeşil partilere geçmişe nazaran daha çok destek vermiştir (Siddi, 2020, s. 6). Avrupalıların yeşil siyasete olan teveccühlerinin en etkili sonuçlarından biri Avrupa Parlamentosu seçimlerine yansımıştır. Yeşiller Grubu ve Avrupa Özgür İttifakı, 2019 Avrupa Parlamentosu seçimlerinde 74 sandalye ulaşılarak parlamentodaki en büyük 4. grup haline gelmiştir (European Parliament, 2019). Bu bağlamda Yeşillerin yükselişinin ve Avrupa Komisyonu Başkanı Leyen'in de dâhil olduğu Alman Hristiyan Demokratlar ile Yeşiller arasındaki yakınlaşmanın, AYM'nin gelişiminde önemli bir etkisi bulunmaktadır. Geçmişte çevre ile ilgili konuları ikinci planda tutan Hristiyan Demokratlar, Fukuşima nükleer felaketi sonrasında ve Avrupa'da rekor kıran sıcaklıkların, benzersiz orman yangınlarının ve uzun süren kuraklıkların seçmenlerin yeşil partilere olan ilgisini artırmasıyla birlikte, yeşil temalar ile daha sıcak bir ilişki kurmaya başlamış ve kendilerini Yeşiller ile rekabet eder bir noktada bulmuştur (Politico, 2020). Öyle ki Yeşiller, Avrupa Zirvesince Avrupa Komisyonu başkanı olarak önerilen Ursula von der Leyen'i Avrupa Parlamentosu'ndaki oylamada desteklememelerine rağmen Leyen, başkanlığı döneminde yeşillerin de desteğini alabilmek için iklim değişikliği ile mücadeleyi komisyonun öncelikli konularından biri olarak belirlemiştir. AYM'nin temellerini oluşturacak iklim değişikliği ile mücadele için 100 milyar Euro fon ayırmıştır (European Commission, 2019f).

Yeşillerin Avrupa Parlamentosu ve Avrupa Komisyonu'ndaki siyasi başarısının AB'nin enerji, iklim ve çevre politikalarındaki etkisi görülmeye başlanmış ve Avrupa'daki yeşil siyaset giderek daha etkili hale gelmiştir. Yeşiller, AB'nin lokomotifini olan Almanya'da 2021'de yapılan genel seçimlerin ardından milletvekili sayısını artırarak hükümet ortağı olmuş ve Dışişleri Bakanlığı'nın yanı sıra Almanya'nın gelecekteki iklim ve enerji politikalarını şekillendirecek Ekonomi ve İklimi Koruma Bakanlığını, Çevre, Tabiatı Koruma, Nükleer Güvenlik ve Tüketici Koruma Bakanlığını, Gıda ve Tarım Bakanlığını üstlenmişlerdir (Appun, 2021). Yeşillerin hükümet ortağı olmasının siyasetteki dönüştürücü etkisi hızla hissedilmiştir. Almanya'da yeni hükümetin hedefleri arasında enerji politikasında köklü bir değişim, yeşil teknolojiye yönelik yatırımların artırılması, 2030'a kadar kömürden enerji üretimine son verilmesi ve tüketilen enerjinin sadece yenilenebilir kaynaklardan karşılanması yer almıştır (VOA, 2021). Yeşiller, Almanya'nın yanı sıra son yapılan seçimlerde 13 Avrupa ülkesinde oylarını artırırken, Avusturya, Belçika, Finlandiya, İrlanda, Lüksemburg ve İsveç'te hükümet ortağı haline gelmişler ve iklim değişikliği ile mücadelede ve karbon emisyonlarının azaltılmasında hükümet ortaklarına daha fazla baskı yapma şansını elde etmişlerdir (Nevett, 2021). Yeşiller, hükümet ortağı olmalarının ötesinde yerel yönetimler ölçeğinde de yeşil politikalar geliştirme fırsatı yakalamışlardır. Amsterdam ve Budapeşte'de yeşil kökenli belediye başkanları şehirleri için 2030 ve 2050'ye kadar iklim nötr hedefler belirlemiş, İskoçya'da hükümet ortağı olan yeşiller, ısıtma altyapısını karbondan bağımsız bir hale getirebilmek için 33 milyar Sterlinlik bir bütçe ayırma taahhüdünü, hükümet ortaklık anlaşmasına dahil etmişlerdir (Nevett, 2021).

Yeşil Teori Perspektifiyle Avrupa Yeşil Mutabakatı (European Green Deal)

İklim değişikliği, küresel ısınma ve su kaynaklarının giderek azalması gibi çevre ile ilgili konular, AB'yi oluşturan kurucu anlaşmalarda yer almamasına rağmen, Birlik 1970'lerle birlikte çevre sorunlarına yönelik politikalar geliştirmeye başlamıştır. Avrupa'da yeşil siyasetin (yeşil partilerin) kendine alan açmaya başladığı bu dönemde, çevre ile ilgili konular AB'nin

zirve kararlarında yer edinmeye başlamıştır. Çevre sorunlarının sınır tanımaksızın tüm ülkeleri etkilemesi, bu sorunlara yönelik en iyi mücadele yönteminin üye ülkelerin birlikte hareket etmesi olduğunun anlaşılması ve 1960'lardan itibaren çevre ve iklim konularının uluslararası örgütlerin ve ikili anlaşmaların gündemine taşınması, Birliğin ekonomi, dış ticaret, tarım ve güvenlik gibi alanlarda olduğu gibi çevre konusunda da ortak bir politika geliştirmesini sağlamıştır (Bilgin, 2012, s. 506). Ortak çevre politikası fikri, 1972'de gerçekleştirilen Paris Zirvesi'nde üye ülkelerin siyasi desteğini almış ve başlangıç adımı olarak aynı zirvede ilk çevre eylem programı geliştirilmiştir (Bilgin, 2012, s. 506). 1973'den 2020'ye kadar 7 farklı dönemde 7 ayrı çevre programı² uygulamaya koyan AB, çevre ve iklim politikalarına paralel olarak, 1970'lerde yaşanan petrol krizlerinin etkisiyle ve 1990'larda üye ülkelerin fosil yakıt ithalatına olan bağımlılığının giderek Birliğin enerji güvenliğini tehdit eden bir mesele haline gelmesiyle enerji politikalarına da odaklanmıştır. Fosil yakıt kullanımının çevre sorunlarını daha da içinden çıkılmaz bir hale getirmesi nedeniyle çevre, iklim ve enerji politikalarını birlikte geliştirme ihtiyacı duyan AB, günümüz itibarıyla bu politikaları ortak bir zemine oturtmaya çalışmaktadır.

AB, 2019'da çevre ve iklim konusunda dünyada norm üreten öncü bir rol üstlenebilmek için dünya ekonomisini dönüştürecek bir adım atmıştır. Avrupa Komisyonu tarafından 2019'da sadece Avrupa kıtasını değil Avrupa ile ticaret yapan ülkelerin ekonomisini, üretim altyapısını, kaynak tüketim profilini, çevre ve iklim politikalarını dönüştürecek AYM açıklanmıştır. Nihai amacı, AB'yi modern, kaynak verimli ve rekabetçi bir ekonomiye sahip, adil ve müreffeh bir topluma dönüştürmek olan AYM'nin 3 temel hedefi bulunmaktadır: 2050'ye kadar sera gazı emisyonunu (salınımını) sıfırlamak, kaynak kullanımından bağımsız bir ekonomik büyüme modeli sağlamak, kimseyi ve hiçbir bölgeyi dışarıda bırakmamak (European Commission, 2020e).

AYM'nin 8 ana başlıkta eylem planı bulunmaktadır:

İklim: Avrupa'nın 2050'ye kadar iklim nötr hale getirilmesi hedeflenmektedir. Bu hedefe ise 2030'a kadar 1990 ile karşılaştırıldığında net sera gazı salınımının en az %55 azaltılmasını üye ülkeler için bağlayıcı hale getiren Avrupa İklim Yasası (European Climate Law) ile ulaşılması planlanmaktadır (European Commission, 2019e).

Enerji: AB'nin enerji sisteminin karbondan arındırılmasını hedefleyen AYM'nin temiz enerji dönüşümü 3 temel ilkeye odaklanmaktadır: güvenli ve uygun fiyatlı bir enerji arzının sağlanması, tam entegre olmuş, birbirine bağlı ve dijitalleştirilmiş bir enerji piyasasının geliştirilmesi, enerji verimliliğine öncelik verilerek binaların enerji performansını artırılması ve büyük ölçüde yenilenebilir kaynaklara dayalı bir enerji sektörünün geliştirilmesi (European Commission, 2019a). Bu kapsamda karbondioksit salınımını ve enerji maliyetlerini azaltmak için 2030'a kadar AB'nin enerji karması (toplam enerji tüketimini karşıladığı kaynaklar) içerisinde yenilenebilir enerji kaynaklarının oranının %40'a yükseltilmesi ve enerji tüketiminin %36 oranında azaltılması planlanmaktadır (European Commission, 2021b).

Tarım: Sağlıklı insanlar, sağlıklı toplumlar ve sağlıklı gezegen arasındaki bağlantıyı oluşturan sürdürülebilir gıda sistemleri, AYM'nin merkezinde yer almaktadır. Bu kapsamda iklim değişikliği ve biyoçeşitlilik kaybı karşısında gıda güvenliğinin sağlanması, AB gıda sisteminin çevresel ve iklimsel ayak izinin azaltılması, AB gıda sisteminin dayanıklılığının güçlendirilmesi ve tarladan sofraya uzanan rekabetçi sürdürülebilirliğe doğru küresel bir geçişe öncülük edilmesi hedeflenmektedir (European Commission, 2019b).

² Birinci Çevre Eylem Programı (1973–1976), İkinci Çevre Eylem Programı (1977– 1981), Üçüncü Çevre Eylem Programı (1982–1986), Dördüncü Çevre Eylem Programı (1987– 1991), Beşinci Çevre Eylem Programı (1993–2001), Altıncı Çevre Eylem Programı (2002– 2012), Yedinci Çevre Eylem Programı (2013–2020). (Mutlu ve Zenginoğlu, 2019:464).

Sanayi: 2050 yılına kadar iklim nötr hedefinin gerçekleştirebilmesi amacıyla düşük emisyonlu teknolojilerin, sürdürülebilir ürünlerin ve hizmetlerin geliştirilebilmesi için küresel pazarlardaki önemli potansiyelin kullanılması hedeflenmektedir (European Commission, 2019c).

Çevre ve Okyanuslar: Avrupa için doğal ve ekonomik bir zenginlik kaynağı olarak nitelendirilen çevrenin, denizlerin ve okyanusların korunması için biyoçeşitliliğin ve ekosistemlerin korunması, hava, su ve toprak kirliliğinin azaltılması, döngüsel bir ekonomiye geçilmesi, atık yönetimin sistemlerinin iyileştirilmesi, mavi ekonomi ve balıkçılık sektörlerinin sürdürülebilirliğinin sağlanması taahhüt edilmektedir (European Commission, 2019g). Ayrıca doğada karbondioksit emiliminin artırılması ve çevrenin iklim değişikliğine karşı daha dayanıklı hale getirilmesi için Avrupa'nın ormanlarının, topraklarının, sulak alanlarının ve turbalıklarının restore edilmesi hedeflenmektedir (European Commission, 2021b).

Ulaşım: AB'nin toplam sera gazı emisyonlarının yaklaşık %25'i ulaştırma sektöründen kaynaklanmaktadır. Bu kapsamda sürdürülebilir araçların (elektrikli araçlar vb.) yaygınlaştırılması ve 2050'ye kadar ulaşım kaynaklı sera gazı emisyonunun %90 azaltılması hedeflenmektedir (European Commission, 2020c). Karayollarında mevcut araçlardan kaynaklı emisyonların 2030'a kadar %55 azaltılması ve yeni araçların 2035'e kadar sıfır emisyon ile trafiğe çıkması, karayollarında elektrikli araçlar için şarj ünitelerinin yaygınlaştırılması, hava ve deniz ulaşımında kullanılan araçlarda (uçak, gemi vb.) sürdürülebilir yakıtların teşvik edilmesi planlanmaktadır (European Commission, 2021b).

Finans ve Bölgesel Kalkınma: Avrupa Komisyonu, AYM'nin hedeflerine ulaşılması için gelecek on yılda sürdürülebilir yatırımlara en az 1 trilyon Euro ayırmayı planlamaktadır. Bu kapsamda üye ülkelerin, 672.5 milyar Euro değerindeki Kurtarma Fonu (Recovery and Resilience Facility) kapsamında aldıkları finansmanın en az % 37'sini iklim hedeflerini destekleyen yatırımlara ve reformlara ayırmaları sağlanacaktır (European Commission, 2020b).

Araştırma ve İnovasyon: Araştırma ve inovasyon, AYM'nin sağlamaya çalıştığı dönüşümü hızlandırmada ve yönlendirmede, çözümleri yaymada ve dağıtmada, vatandaşları sosyal inovasyona dâhil etmede önemli bir etkiye sahiptir. AB'nin araştırma ve inovasyon programı olan Ufuk Avrupa'nın (Horizon Europe) bütçesinin %35'i iklim değişikliğini ele almak için tahsis edilmiştir (European Commission, 2020d).

AYM, büyüme stratejisinin yanı sıra, doğal sermayeyi korumayı, geliştirmeyi, insanların sağlığını ve refahını çevrenin risklerinden ve etkilerinden korumayı hedeflemektedir. Bu geçiş sürecinin sancılarını en fazla hissedecek olan işçileri, bölgeleri ve endüstrileri gözeterek adil ve kapsayıcı bir yaklaşım geliştirmektedir (European Commission, 2020e). Yeşil Mutabakatı, sadece insan odaklı bir strateji olmanın ötesinde, biyoçeşitliliği ve doğadaki diğer canlıları içeren doğal sermayeyi de gözeterek, günümüze kadar insan yaşamı odaklı gelişen sürdürülebilir kalkınma perspektifini bir adım öteye taşıyarak doğal yaşamı da kapsayacak şekilde zenginleştirmektedir.

Dünyada sera gazı salınımının yaklaşık %8'i AB'den kaynaklanmaktadır. Bu oran, AB'nin mutabakata bağlı kalarak 2050 hedeflerine ulaşması durumunda dahi, ABD, Çin ve diğer büyük ekonomilere sahip ülkelerin iklim değişikliği ile mücadelede benzer bir başarıyı gösterememesi durumunda, dünyanın ısınmaya devam edeceğini göstermektedir (Politico, 2020). Bu nedenle yeni dönüşümün kolektif bir çaba gerektireceği gerçeğinden hareketle, AYM'de AB'nin kurumları ve danışma organlarıyla yakın bir şekilde çalışan ulusal, bölgesel ve yerel yönetimlerle, sivil toplum kuruluşlarıyla ve sanayi çevreleriyle yeni bir pakta ihtiyaç olduğu belirtilmektedir. Çevresel hedeflerin gerçekleştirilebilmesi için küresel bir birlikteliğe ve çabaya ihtiyaç duyulduğu da vurgulanmaktadır. Bu kolektif çaba için AB'nin uluslararası toplumu harekete geçirmesi gerekmektedir. Yeni ekonomi modelinde komşu ülkelerin ve stratejik ortakların AB'nin yanında yer almalarını cesaretlendirmek için Birliğin etkisini, uzmanlığını ve finansal kaynaklarını kullanması ön görülmektedir (European Commission, 2020e). Bu

kapsamda AB küresel bir lider olarak, iklim ve çevre konularını ilişkilerinin merkezine taşımak için Afrika ile ve küresel sera gazı emisyonlarının %80'inden sorumlu olan G20 ülkeleriyle birlikte çalışmayı, Batı Balkanlar için AYM'yi yansıtan bir Yeşil Gündem oluşturmayı, Doğu Ortaklığı ve Güney Komşuluğu Politikaları çerçevesinde çevre, enerji ve iklim ortaklıkları kurmayı, Latin Amerika, Karayipler, Asya ve Pasifik'teki ortak ülke ve bölgelerle yeşil ittifaklar tesis etmeyi hedeflemektedir (European Commission, 2019d). Yerel ölçekte ise Avrupa Bölgeler Komitesi'nin öncülüğünde Yeşil Mutabakat Yerelleşiyor (Green Deal Going Local) çalışma grubu oluşturulmuştur. Bu grup, AYM'nin yanı sıra Avrupa Kurtarma Planı'nın (Recovery Plan for Europe) somut projelere dönüşmesi ve yerel ve bölgesel yönetimler adına doğrudan finansman sağlanması için çalışmaktadır. Bu kapsamda şehirlerin ve bölgelerin AYM kapsamındaki politikalara yönelik görüşlerinin bir araya getirilerek AB'ye aktarılması, iklim nötr hedefine ulaşmada AB kurumlarının şehirler ve bölgeler ile birlikte çalışmasının kolaylaştırılması, yerel ve bölgesel yönetimlerin yeşil dönüşüm sürecinde karşılaştığı sorunların AB'ye iletilmesi ve AB genelinde en iyi uygulamaların sergilemesi hedeflenmektedir (European Committee of the Regions, 2020). AB, kıta ile ekonomik bağlantısı olan Afrika ülkelerinden herhangi bir AB üyesinin bir kentinin belediyesine kadar, bir başka ifadeyle âdemi merkezîyet (yerel yönetimler) ölçeğinden uluslararası boyuta kadar, bir uyum mekanizması geliştirmektedir. "Küresel düşün yerel hareket et" yaklaşımıyla iklim değişikliği ve çevre sorunları ile mücadelede daha etkili sonuçlar alabilmek için AB kurumları, hem yerel ölçekteki aktörlerle hem de diğer ülkelerle sınırı aşan çözümler üretmektedir.

Finansal bağlamda ise iklim-nötr bir ekonomiye geçişin adil bir şekilde gerçekleştirilebilmesi, dönüşümün sosyal ve ekonomik etkisinin azaltılabilmesi ve kimsenin geride bırakılmaması için Adil Dönüşüm Mekanizması (Just Transition Mechanism) oluşturulmaktadır. 100 milyar Euro kaynak ayrılan Adil Dönüşüm Mekanizması'ndan, dönüşümden etkilenebilecek en savunmasız insanlar ve vatandaşlar, karbon yoğun endüstrilerde faaliyet gösteren veya bunları içeren şirketler ve sektörler, fosil yakıtlara ve karbon yoğun sanayilere bağımlılığı yüksek olan üye ülkeler ve bölgeler yararlandırılacaktır (European Commission, 2021d). Kimseyi geride bırakmayan sosyal olarak adil bir geçiş mekanizmasının oluşturulabilmesinin, AB için siyasi açıdan oldukça zorlayıcı ve ekonomik açıdan ise maliyetli olması beklenmektedir (Skjærseth, 2021, s. 36). Bu bağlamda Avrupa Komisyonu'nun en zor sınavlarından biri ise Avrupa'yı bir bütün olarak yeşil dönüşüme ikna edebilmektir. Zira küresel iklim değişikliğinin neden olduğu sorunlardan en fazla etkilenen ve bu nedenle AYM'nin iklim politikalarına sıkı sıkıya bağlı olan Kuzey ve Batı Avrupa ülkeleri ile Polonya gibi halen kömür madenlerinden gelecek gelire ve kömür üretimine bağımlı olan ve bu nedenle karbon salınımının tamamen yok edilmesine şüpheyle yaklaşan AB üyelerini aynı noktada buluşturabilmek Avrupa Komisyonu açısından zorlayıcı olacaktır (Politico, 2020). Bunun farkında olan Avrupa Komisyonu Başkanı Løyen, kimseyi dışarıda bırakmama stratejisinden hareketle orta yolu bulabilmek için yeni iş imkânları yaratmayı hedeflemektedir (Politico, 2020) ve AB organlarının desteğine ihtiyaç duymaktadır. Yeni iş imkânlarının, özellikle karbon yoğun sektörlerde çalışanların çoğunlukta olduğu ülkelerin uyumunu kolaylaştırması beklenmektedir. 11 üye ülkede 31 kömür üretim bölgesinde çalışan 230.000'den fazla kömür işçisi için tazminata ve yeni istihdam olanaklarına ihtiyaç duyulurken, AYM'nin öngördüğü sert önlemler için 27 üye ülkenin ve bu ülkelerin tercihlerinin büyük farklılıklar göstererek temsil edildiği Avrupa Parlamentosu'nun desteği gerekmektedir (Skjærseth, 2021, s. 36). Genel olarak değerlendirildiğinde AB, hem kendi sınırları içerisinde üye ülkeler arasında bir uyum mekanizmasının oluşturulmasına hem de sınırı aşan çevre ve iklim sorunlarına sınırı aşan işbirliği ile çözüm üretmeye çalışmaktadır. Sistemin dönüşümden zarar göreceği olan tarafların zararını tazmin edecek bir mekanizma sunmaktadır.

Yeni büyüme stratejisi olarak sunulan AYM'nin hayata geçirilebilmesi için en önemli araçlarından biri temiz ve döngüsel bir ekonomi modelinin yaratılmasıdır. Bu kapsamda Mart 2020'de Avrupa Komisyonu tarafından daha temiz ve daha rekabetçi bir Avrupa için yeni Döngüsel Ekonomi Eylem Planı sunulmuştur (European Commission, 2020a). Döngüsel

ekonomi, “al-kullan at” (take–make–dispose) davranışını uygulayan doğrusal bir modelden, atıkların ortaya çıkması durumunda değerli bir kaynak haline geldiği dairesel bir modele geçişi öngörmektedir (Smol vd. 2015, s. 46). Bu prensiple oluşturulan Döngüsel Ekonomi Eylem Planı, ekonomik aktörler, tüketiciler, vatandaşlar ve sivil toplum örgütleriyle birlikte daha temiz ve daha rekabetçi bir Avrupa oluşturulabilmesi için geleceğe yönelik bir gündem belirlemektedir. Döngüsel Ekonomi Eylem Planı, sürdürülebilir ürün, hizmet ve iş modellerini norm haline getirerek ve alışılmış tüketim davranışlarını dönüştürerek ilk etapta atık üretilmeyecek güçlü ve tutarlı bir ürün politikası çerçevesi oluşturmayı hedeflemektedir (European Commission, 2020a). Örneğin elektronik ekipmanlar, bataryalar, tekstil ürünleri, plastik ürünleri ve paketlemede kullanılan ambalajlı ürünler için kullanım süresinin uzatılması, onarılması, güncellenebilir olması, geri dönüştürülmesi, yeniden kullanılması, tamir edilebilmesi, tek kullanım yerine çok kullanımlı ürünlerin üretilmesi ve evsel atıklar için atıkların ayrıştırılması ve etiketlenmesi gibi bir dizi önlem önerilmektedir (European Commission, 2020a). Farklı sektörleri ve ürün gruplarını kapsayacak şekilde artırabileceğimiz bu önlemlerle birlikte AB, döngüsel ekonomi modeline geçiş yaparak sürdürülebilir olmayan üretim modellerini terk etmektedir. Ekonomik kalkınmayla birlikte insanların modern ihtiyaçlarının karşılanabilmesini daha az kaynak kullanımıyla ve daha az atık üretimiyle sağlamayı hedeflemektedir. Aynı zamanda insanların yeniden kullanılabilir ürünleri tercih etmesini sağlayarak, etkin bir atık yönetim mekanizması oluşturarak ve geri dönüştürülebilirliği temel alarak ekolojik yapıyı korumayı ve atıkların neden olacağı çevre sorunlarıyla da mücadele etmeyi öngörmektedir.

AB, her geçen yıl AYM’yi destekleyecek yeni bir mekanizma geliştirmektedir. Bu kapsamda 2021’de Yeni Avrupa Bauhaus (The New European Bauhaus) girişimini başlatmıştır. Yeni Avrupa Bauhaus, sanat, kültür, sosyal içerme, bilim ve teknoloji arasında konumlanan, gelecekteki yaşam biçimi tasarımlarını bir araya getiren, yaratıcı ve disiplinlerarası bir girişimdir. Yeni Avrupa Bauhaus, kolektif bir çaba ile AYM’yi insanların yaşam alanlarına sokmayı, insanların zihinleri ve ruhları için sürdürülebilir, kapsayıcı ve güzel bir gelecek hayali kurmayı ve inşa etmeyi hedeflemektedir (European Commission, 2021c). Avrupalıların fikirlerini, tecrübelerini, çözüm önerilerini bir araya getirmeyi hedefleyen Yeni Avrupa Bauhaus, bilim ve teknoloji dünyası ile kültür ve sanat dünyası arasında bağlantı kurarak, Avrupa’da ve diğer coğrafyalarda sürdürülebilir yaşamı yeniden hayal etmek için tasarımcılar, mimarlar, mühendisler, bilim insanları, öğrencilerinden oluşan disiplinlerarası yaratıcı zihinleri teşvik edecek bir mekanizma sunmaktadır. Bu girişim iklim değişikliği ile mücadeleyi destekleyecek, ekolojik, kapsayıcı ve sürdürülebilir binaların ve yaşam alanlarının tasarımını, Avrupalıların ortak aklı ile geliştirilecek ortak bir kültür projesidir (European Commission, 2021a). AB, Yeni Avrupa Bauhaus girişimiyle çevre ile ilgili konularda merkezi idare ve yerel yönetim ölçeğinin de ötesinde, çevresel kararlardan etkilenen vatandaşları çözümün bir parçası haline getirmeye ve karar mekanizmalarında yer alabilmelerini sağlayamaya çalışmaktadır. Böylece yeşil dönüşümü sağlayacak fikirlere, kamu ve özel sektör projelerine, merkezi ve yerel yönetimin uygulamalarına, vatandaşların yaratıcı ve eleştirel bir bakış açısıyla demokratik katılımını sağlamayı hedeflemektedir.

SONUÇ

Çevre sorunlarının tehlikeli sonuçlarının tarımdan ulaşıma, iklim ve hava olaylarından bitki örtüsüne ve deniz seviyelerine kadar büyük ölçüde hissedilebilir bir noktaya gelmesi, Avrupalı seçmenlerin oy tercihlerinin yeşil partilerden yana kullanmaya itmiştir. Bu anlamda Avrupa’da Yeşillerin yükselişi ve çevre politikaları ile ilgili dönüştürücü politik gücü, sadece üye ülkelerde değil AB’nin karar organlarında da etkisini göstermiştir. Yeşil siyasetin yükselişi ise AB’nin liberal demokratik sisteminin ekolojik demokratik sisteme evrilmesini sağlayacak bir fırsat sunmuştur. Başta Kuzey ve Batı Avrupa ülkelerinin yanı sıra AB’nin de yasalarının yeşillenmesini mümkün kılacak bir atmosfer yaratmıştır. Bu bağlamda AB, Avrupa çapında ekolojik demokrasiyi inşa edebilmek ve ülkelerin “yeşillendirilebilmesi” adına AYM ile ortak

politikalar ve yasalar üretmek üzere ülkelerin ve toplumlarının çevreye ve doğaya karşı farkındalığını artırmaya, onları çevre sorunlarının çözümünün bir parçası haline getirmeye çalışmakta ve modernite ile ekonomik kalkınma arasındaki ilişkiyi yeşil standartlara oturtmaya çalışmaktadır.

AYM'nin sadece insan merkezli değil aynı zamanda doğayı da önceleyen bir sürdürülebilir kalkınma perspektifi sunması, yeşil teorinin temel yaklaşımlarından biri olan, çevre odaklı (ekosentrik) bir bakış açısına sahip olduğunu göstermektedir. AYM, küresel ısınma, iklim değişikliği, çevre kirliliği ve tarımsal kaynaklı kirlilik gibi çevre sorunlarını mevcut sistem içinde çözmeye odaklanan, çevreciliğin (environmentalism) ötesinde bir çözüm arayışına sahiptir. AYM, tıpkı ekolojizm ideolojisini esas alan yeşil teorinin ön gördüğü gibi, insanın insan olmayan doğa ile ilişkilerinde, sosyal ve siyasal yaşam biçiminde radikal değişiklikleri gerektirmektedir. Bu anlamda AYM'yi çevreciliğin de ötesinde ekolojizm ekseninde gelişen 21. yüzyılın en gelişmiş değişim hareketi olarak nitelendirebiliriz. İnsan ile doğa arasındaki ilişkide, çevre sorunlarına yönelik yönetsel yaklaşımlarda, üretim ve tüketim modellerinden ulaşım, enerji, tarım, sanayi ve beşeri coğrafyanın bütün unsurlarına kadar birçok alanda, doğanın dengesinin korunmasını ve doğadaki bütün canlı türlerinin yaşamını devam ettirmesini esas alan köklü ve radikal değişiklikler gerektirmektedir. Yeni bir büyüme stratejisiyle hareket eden AB'nin bu büyümeyi, ekonominin ve sosyal yaşamın bütün alanlarında fosil yakıt kullanımının sıfırlanarak karbon salınımının tamamen yok edildiği ve büyümenin etkisinden tüm bireylerin ve bölgelerin eşit bir şekilde yararlandığı bir ekonomik modelle sağlayacağı anlaşılmaktadır.

AYM, AB açısından sadece yeşil dönüşümü ile sınırlı kalmamakta, küresel rekabet özelinde yeni bir jeopolitik yaratma potansiyeli de taşımaktadır. İklim nötr bir Avrupa hedefinin fosil yakıtların kullanımını tamamen sınırlandıracak olması, şimdiye kadar fosil yakıtların ithalatında Rusya'ya ve diğer tedarikçi ülkelere bağımlı olan ve tedarikçi ülkelere kaynaklı enerji krizleri nedeniyle ekonomik ve siyasi açıdan önemli risklerle karşılaşan AB'nin jeopolitik kırılganlığını azaltacak bir etki de üretecektir. Tamamen yerli, temiz, güvenilir ve yenilenebilir kaynaklar ile ulusal enerji tüketiminin karşılanacak olması, AB ülkelerinin sadece ekonomisini ve çevre sorunlarıyla mücadelesini desteklemeyecek aynı zamanda enerji arz güvenliğini de sağlayacaktır. Ayrıca AB'nin yeşil bir ekonomi modeli yaratarak ticaret yaptığı ülkeleri ve bölgeleri bu modele uygun hale getirmeye çalışması, Çin'in Doğu Asya'dan Avrupa ve Afrika'ya uzanan Kuşak Yol İnisiyatifi (Belt and Road Initiative) karşısında, ekonomik ve siyasi gücünü koruyacak bir fırsat da sunmaktadır. Bu bağlamda 20. yüzyılda serbest piyasa ekonomisi ile liberal demokrasiyi geliştirmekte olan ülkelere ihraç eden AB, yeşil teori perspektifiyle 21. yüzyılda ülkelere yeşil bir ekonomik model ve yeni bir ekolojik demokrasi seçeneği sunmaktadır. Böylece dünyada dönüştürücü ve norm üreten, jeopolitik gücünü devam ettirme şansı elde etmektedir.

KAYNAKÇA

- Appun, K. (2021). The Design of Germany's New Govt: A Climate “Super Ministry” for the Greens, Journalism for the Energy Transition, Erişim tarihi: 28 Ocak 2022, <https://www.cleanenergywire.org/factsheets/design-germanys-new-govt-climate-super-ministry-greens>.
- Ari, T. ve Gökpınar, F. B. (2019). Green Theory in International Relations. Tayyar Arı ve Elif Toprak (Ed.) içinde, *Theories of International Relations II*, (163-178). Eskişehir: Anadolu University.

- Bilgin, A. A. (2012). Çevre Politikası. Belgin Akçay ve İlke Gökmen (Ed.) içinde, *Avrupa Birliği: Tarihçe, Teoriler, Kurumlar ve Politikalar*, (502-526). Ankara: Seçkin.
- Birleşmiş Milletler Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu. (1991). *Ortak Geleceğimiz*, Belkıs Çırakçı (çev.). Ankara: Türkiye Çevre Sorunları Vakfı Yayını.
- Bloomfield, J. ve Steward, F. (2020). The Politics of The Green New Deal. *The Political Quarterly*, 91(4), 770-779.
- Çelik, H. ve Çoker, G. (2021). Doğu Hindistan Şirketi ve İngiliz Raj'ın Hindistan'daki Hakimiyeti: Yeşil Teori Çerçevesinde Bir Analiz. *Akademik Hassasiyetler*, 8(15), 377-395.
- Ed Markey. (2019). Senator Markey And Rep. Ocasio-Cortez Introduce Green New Deal Resolution, Erişim tarihi: 28 Ocak 2022, <https://www.markey.senate.gov/news/press-releases/senator-markey-and-rep-ocasio-cortez-introduce-green-new-deal-resolution>.
- Emin, H. (2018). Uluslararası İlişkilerde Yeşil Teori: İklim Değişimi ve Küresel Isınma Bağlamında Büyük Güçlerin Kuzey Kutbu Rekabeti: Arktika'nın Yeni Jeopolitiği. S. Turan ve N. Ö. Köroğlu (Ed.) içinde, *Uluslararası İlişkilerde Güvenlik Kuramları ve Sorunlarına Çağdaş Yaklaşımlar*, (193-228). London: Transnational Press.
- Engin İ., E. (2016). İnsani Güvenlik Kavramı Bağlamında Çevre Güvenliği, *Gazi Akademik Bakışı*, 10(19), 255-281.
- European Commission. (2019a). A Clean Energy Transition, Erişim tarihi: 28 Ocak 2022, https://ec.europa.eu/info/strategy/priorities-2019-2024/european-green-deal/energy-and-green-deal_en.
- European Commission. (2019b). A Healthy Food System for People and Planet, Erişim tarihi: 28 Ocak 2022, https://ec.europa.eu/info/strategy/priorities-2019-2024/european-green-deal/agriculture-and-green-deal_en.
- European Commission. (2019c). An Industrial Strategy for a Competitive, Green, Digital Europe, Erişim tarihi: 28 Ocak 2022, https://ec.europa.eu/info/strategy/priorities-2019-2024/european-green-deal/industry-and-green-deal_en.
- European Commission. (2019d). EU as a Global Leader, Erişim tarihi: 28 Ocak 2022, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/fs_19_6721.
- European Commission. (2019e). Path to Climate Neutrality, Erişim tarihi: 28 Ocak 2022, https://ec.europa.eu/info/strategy/priorities-2019-2024/european-green-deal/climate-action-and-green-deal_en#documents.
- European Commission. (2019f). Press Remarks by President Von Der Leyen on the Occasion of the Adoption of the European Green Deal Communication, Erişim tarihi: 28 Ocak 2022, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/speech_19_6749.
- European Commission. (2019g). Protecting the Environment and Oceans with the Green Deal, Erişim tarihi: 28 Ocak 2022, https://ec.europa.eu/info/strategy/priorities-2019-2024/european-green-deal/protecting-environment-and-oceans-green-deal_en.
- European Commission. (2020a). Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Region, Erişim tarihi: 28 Ocak 2022, https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=COM:2020:98:FIN&WT.mc_id=Twitter.

- European Commission. (2020b). Investing in a Green Future, Erişim tarihi: 28 Ocak 2022, https://ec.europa.eu/info/strategy/priorities-2019-2024/european-green-deal/finance-and-green-deal_en.
- European Commission. (2020c). Providing Efficient, Safe and Environmentally Friendly transport, Erişim tarihi: 28 Ocak 2022, https://ec.europa.eu/info/strategy/priorities-2019-2024/european-green-deal/transport-and-green-deal_en.
- European Commission. (2020d). Research and Innovation Driving Transformative Change, Erişim tarihi: 28 Ocak 2022, https://ec.europa.eu/info/research-and-innovation/strategy/strategy-2020-2024/environment-and-climate/european-green-deal_en.
- European Commission. (2020e). The European Green Deal, COM(2019) 640 Final, Brussels, Erişim tarihi: 28 Ocak 2022, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1576150542719&uri=COM%3A2019%3A640%3AFIN>
- European Commission. (2021a). About the Initiative, Erişim tarihi: 28 Ocak 2022, https://europa.eu/new-european-bauhaus/about/about-initiative_en.
- European Commission. (2021b). Delivering on Our Targets, Erişim tarihi: 28 Ocak 2022, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/fs_21_3688.
- European Commission. (2021c). New European Bauhaus, Erişim tarihi: 28 Ocak 2022, https://europa.eu/new-european-bauhaus/index_en.
- European Commission. (2021d). The Just Transition Mechanism: Making Sure No One is Left Behind, Erişim tarihi: 28 Ocak 2022, https://ec.europa.eu/info/strategy/priorities-2019-2024/european-green-deal/finance-and-green-deal/just-transition-mechanism_en.
- European Committee of the Regions, (2020), The European Green Deal is Going Local, Erişim tarihi: 28 Ocak 2022, <https://cor.europa.eu/en/news/Pages/The-European-Green-Deal-is-Going-Local-.aspx>.
- European Parliament. (2019). Seats by Political Group and Country: 2019-2024, Erişim tarihi: 28 Ocak 2022, <https://www.europarl.europa.eu/election-results-2019/en/seats-political-group-country/2019-2024/>.
- Kaya, Y. (2019), *Ekolojik Güvenlik*, Bursa: Dora.
- McBride J. (2021). How Green-Party Success is Reshaping Global Politics, *The Council on Foreign Relations*, Erişim tarihi: 28 Ocak 2022, <https://www.cfr.org/backgrounder/how-green-party-success-reshaping-global-politics>.
- Mutlu, M. ve Zenginoğlu, S. (2019). Yeşil Teori Perspektifinden Avrupa Birliği Çevre Politikası. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7(88), 459-469.
- Nevett, J. (2021), How Green Politics are Changing Europe, BBC News, Erişim tarihi: 28 Ocak 2022, <https://www.bbc.com/news/world-europe-58910712>.
- Özmehmet, E. (2008). Dünyada ve Türkiye Sürdürülebilir Kalkınma Yaklaşımları. *Journal of Yaşar University*, 3(12), 1853-1876.
- Politico, (2020). The Politics of the Green Deal, Erişim tarihi: 28 Ocak 2022, <https://www.politico.eu/article/chapter-two-the-politics-of-the-green-deal/>.
- Siddi, M. (2020). *The European Green Deal: Assessing Its Current State and Future Implementation*, Finnish Institute of International Affairs, Working Paper 114.

- Skjærseth, J. B. (2021), Towards a European Green Deal: The Evolution of EU Climate and Energy Policy Mixes, *International Environmental Agreements: Politics, Law and Economics* 21, 25–41.
- Smol, M., Kulczycka, J., Henclik, A., Gorazda, K., Wzorek, Z. (2015). The Possible Use of Sewage Sludge Ash (SSA) in the Construction Industry as A Way Towards a Circular Economy. *Journal of Cleaner Production*, 95, 45–54.
- Söker, Ç. ve Özlük, E. (2018). Uluslararası İlişkilerde Çevreyi Merkeze Taşımak: Temel Yaklaşımlar ve Tartışmalar. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 13(1), 227-262.
- Sönmezoğlu, F. ve Bayır, Ö. E. (2012). Çevre Sorunlarına İlişkin Uluslararası Rejimler, *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 47, 247-289.
- Tarhan, K. (2018), Küresel Çevre Sorunlarının Politikleşmesi ve Uluslararası İlişkiler Teorileri Kapsamında Analiz, *International Journal of Social And Humanities Sciences*, 2(1), 152-170.
- Ünal, S. (2014). Yeşil Teori. Mehmet Şahin ve Osman Şen (Ed.) içinde, *Uluslararası İlişkiler Teorileri Temel Kavramlar*, (229-249). Ankara: Kripto.
- VOA, (2021). German Social Democrat Olaf Scholz Agrees to Governing Coalition, Erişim tarihi: 28 Ocak 2022, <https://www.voanews.com/a/german-parties-say-deal-ready-for-new-coalition-government/6325992.html>.